

POJEM PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY A ZPŮSOBILOSTI K ÚKONŮM V ČESKOSLOVENSKÉM OBČANSKÉM PRÁVU

ПОНЯТИЕ ПРАВОВОЙ СУБЪЕКТНОСТИ И ДЕЕСПОСОБНОСТИ В ЧЕХОСЛО- ВАККОМ ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

DER BEGRIFF DER RECHTSSUBJEKTIVITÄT UND DER HANDLUNGSFÄHIGKEIT IM TSCHECHOSLOWAKISCHEN ZIVILRECHTE

Marta Knappová

I. OBECNÝ VÝKLAD

Československé socialistické občanské právo rozlišuje způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k úkonům.

Způsobilost k právům a povinnostem, která znamená způsobilost mít práva a povinnosti, se rovná právní subjektivitě a je spjata přímo s osobností občana, respektive právnické osoby. V důsledku toho v socialistickém občanském právu Československé republiky náleží způsobilost k právům a povinnostem v mezích zákona všem občanům i všem právnickým osobám bez rozdílu. Je ji možno počítat k ústavou zaručeným projevům osobnosti a považovat za způsobilost vyvěrající přímo ze svobody osobnosti zaručené v zákl. čl. III. odst. 2 Ústavy 9. května, zejména pak — poněvadž v občanském právu jde o způsobilost k majetkovým právům a povinnostem — ze svobody majetkové, zaručené v § 8 Ústavy 9. května.

Ten, kdo má způsobilost k právům a povinnostem, je tedy (potenciálním) subjektem práv a závazků. Konkrétních práv však nabývají subjekty v oblasti občanského práva jen ojediněle přímo ze zákona (a obdobné platí o povinnostech). Pravidlem však jest, že se potenciální subjekt práv a povinností stane subjektem určitého konkrétního oprávnění či povinnosti v důsledku svého chování.

Takovéto chování subjektu, se kterým objektivní právo spojuje vznik určitého práva či povinnosti, je právně významným (právně relevantním) chováním. Takovéto chování vyžaduje ovšem zpravidla určitého stupně vyspělosti vůle a intelektu jednajícího subjektu, neboť vznik práv a povinnosti je zpravidla spojen s volným chováním subjektu.

Proto československé socialistické občanské právo, pečující o osoby, které v důsledku nedostatku věku (viz § 11 odst. Ústavy 9. května) nebo duševních schopností nedosáhly stupně vyspělosti vůle a intelektu, potřebného k tomu, aby si náležitě obstarávaly své věci, nespojuje právní následky s chováním všech osob (neuznává za právně relevantní chování

všech osob), nýbrž jen těch, u kterých jsou dány objektivní předpoklady potřebné volní a intelektuální vyspělosti.

Nikoli tedy všechny subjekty práv a povinností (tj. osoby, které mají způsobilost k právům a povinnostem) mohou též svými vlastními úkony in concreto nabývat práv a zavazovat se.

Všechny osoby mají tedy v československém socialistickém občanském právu způsobilost k právům a povinnostem, avšak toliko ty z nich, jejichž chování objektivní právo uznává za právně relevantní, mají způsobilost k úkonům.

Chování subjektů, se kterým objektivní právo spojuje vznik práv a povinností (úkony), má zhruba dvojí povahu:

a) jednak a zpravidla je to chování, které je v souladu se zákonem a jímž subjekty projevují vůli založit práva a povinnosti; takovéto úkony se v textu zákona i v nauce běžné nazývají *právními úkony*;

b) dále chování, které je v rozporu se zákonem, u něhož se sice zpravidla nedostává vůle založit práva a povinnosti (a je právně bezvýznamné, zda takováto vůle je či není), avšak zpravidla se při něm k vzniku práv a povinností vyžaduje viny, tj. určitého stavu vědomí a vůle; takovéto úkony se v nauce zpravidla nazývají *protiprávními úkony* (delikty).

V nauce občanského práva bývá ovšem pojmu „delikt“ používáno v dvojím různém smyslu: jednak v širším smyslu jako porušení práva vůbec (tedy např. i porušení závazku ze smlouvy) a jednak v užším smyslu jako mimoslovní nebo (přesněji řečeno) mimozávazkové porušení práva.

Pro účely rozlišování způsobilosti k právním úkonům a k protiprávním úkonům je třeba pojmu „delikt“ rozumět v posledně zmíněném užším smyslu.

Způsobilost právně relevantním způsobem porušit závazek může totiž mít toliko ten, kdo má způsobilost závazek splnit (tedy — se zřetelem k tomu, že splnění je právní úkon, toliko ten, kdo má způsobilost k právním úkonům). Není totiž možno uznat za způsobilého vlastním chováním nesplnit nebo nenáležitě splnit závazek toho, kdo není způsobilý vlastním chováním jej splnit. Tak např. nezletilec mladší 6 let nebo osoba, která v důsledku duševní poruchy není vůbec schopna sama obstarat své věci, není způsobilá sama splnit svůj závazek (nýbrž musí tak za ni učinit její zákonný zástupce) a tudíž není ani způsobilá, aby např. svým vlastním opomenutím splnit svůj závazek založila odpovědnostní právní poměr, vznikající v důsledku nesplnění.

Proto způsobilost k protiprávním úkonům, pokud jde o porušení závazku, splývá se způsobilostí k právním úkonům.

Způsobilostí k protiprávním úkonům pak je tedy toliko způsobilost k deliktům v onom výše zmíněném smyslu, tedy k deliktům mimozávazkovým.

V nauce ani v zákonných textech se však zpravidla o způsobilosti k protiprávním úkonům (o deliktní způsobilosti) nehovoří, nýbrž se hovoří toliko o způsobilosti k právním úkonům. Tím se ovšem problematika zužuje. Existuje totiž i lidské chování, kterým se sice porušuje objektivní právo (respektive něčí subjektivní právo), které nicméně nebudí právní následky, poněvadž objektivní právo s chováním subjektu v důsledku jeho nedostatečné volní a intelektuální vyspělosti nespojuje sankce, nespojuje s ním tedy vznik práv a povinností *ex delicto*. Proto je třeba hovořit nejen o způsobilosti k právním úkonům, nýbrž i o způsobilosti k protiprávním úkonům (deliktům), a to v tom smyslu, jak jsme vyložili výše.

Při tom je v tom i v onom případě úkonem samozřejmě třeba rozumět jak aktivní chování, tj. jednání subjektu (úkon komisivní), tak i pasivní chování subjektů, tj. opomenutí (úkon omisivní).

Z toho tedy vyplývá, že obecným pojmem (kterého se ovšem dosud v nauce nepoužívalo a v občanském zákoníku se vyskytuje v § 9 — ovšem nepřesně, — jak bude vyloženo dále) je *způsobilost k úkonům*.¹⁾ uvnitř které je třeba rozlišovat

- a) způsobilost k právním úkonům
- b) způsobilost k protiprávním úkonům.

Shrneme-li nyní dosavadní výklad, docházíme k závěru, že *způsobilost k úkonům v občanském právu je způsobilost subjektů práva, tj. občanů a organizací (právníckých osob) právně relevantním způsobem se chovat* (což může spočívat v jednání i v opomenutí), tedy způsobilost k chování, které vyvolává právní následky.

Pokud jde o protiprávní úkon, je třeba k tomu ještě dodat: Při protiprávních úkonech jde rovněž o úkony, které vyvolávají právní následky, ovšem musí jít o právní následky, vzniklé pro toho, kdo úkon vykonal. Právo totiž zná případy, kdy i chování osoby deliktně nezpůsobilé působí právní následky, ovšem pro osobu jinou (např. pro osoby, které zanedbaly náležitý dohled nad osobou nezpůsobilou). Právním následkem protiprávního úkonu je odpovědnost, tj. vznik odpovědnostního právního poměru.

¹⁾ V podobném smyslu používá ruská terminologie slova „dejesposobnost“ v rozsahu jehož pojmu je jak způsobilost k právním úkonům, tak i deliktní způsobilost, byť i ovšem rozdíly mezi nimi byly v sovětském právu jiné než v právu našem a problém je i teoreticky sovětskou vědou řešen jinak než činíme my.

Způsobilosti k úkonům dlužno tedy rozumět *způsobilost vlastním chováním vyvolat právní následky*. Při způsobilosti k právním úkonům jde o způsobilost vlastním chováním vyvolat právní následky buď (především a nejčastěji) v osobě toho, jenž právní úkon činí, anebo v osobě toho, jehož jménem ten, kdo právní úkon činí, jedná (v osobě zastoupeného). anebo event. i pro někoho jiného (např. smlouva ve prospěch třetího). Při delikt ní způsobilosti jde vždy o způsobilost vlastním chováním vyvolat právní následky *pro sebe samého*. Nic na věci nemění, že odpovědnostní právní vztah nevzniká vždy výlučně v důsledku chování osoby delikt ně způsobilé, nýbrž někdy i v důsledku chování osoby delikt ně nezpůsobilé (§ 347 o. z.). Tu jde o složitou právní skutečnost, při čemž odpovědnost nemůže vzniknout bez škodné události, tzn. aniž škoda v důsledku chování osoby delikt ně nezpůsobilé, umožněného opomenutím dohledu osobou povinnou podle § 347 o. z., vznikla. Dojde-li však ke škodě, odpovídá tato osoba za své *vlastní* opomenutí. Je to patrné i z toho, že nešlo-li o zanedbání náležitých dohledu, bude kvalifikováno jednání osoby delikt ně nezpůsobilé za náhodu, za kterou nikdo neodpovídá. Za chování osoby delikt ně nezpůsobilé odpovídá tedy osoba delikt ně způsobilá toliko tehdy, jestliže současně odpovídá za své vlastní chování. Toto samozřejmě neplatí při objektivní odpovědnosti, kdy odpovědnost nastává bez zřetele na to, zda ten, kdo odpovídá má či nemá delikt ní způsobilost (srov. § 345 o. z.).

Právním následkem úkonu je tedy

a) *při způsobilosti k právním úkonům* jakýkoli právem aprobovaný následek,

b) *při způsobilosti k protiprávním úkonům* vznik odpovědnostního právního poměru, v němž dlužníkem je ten, kdo úkon učinil.

1. Způsobilost k právním úkonům — svéprávnost.

Způsobilost k právním úkonům je obecně vymezena v § 9 obč. zák. tak, že je to způsobilost vlastními úkony nabývat práv a zavazovat se. K tomu je pak třeba ve smyslu toho, co bylo právě vyloženo, připojit i způsobilost vlastními úkony právně relevantním způsobem porušit závazek, tj. vlastním úkonem založit právní poměr (práva a povinnosti), vznikající z porušení závazku.

Textace § 9 obč. zák. však je ještě širší a není přesná. V § 9 obč. zák. se totiž hovoří *obecně o vlastních úkonech*, takže doslovný výklad tohoto ustanovení by mohl vést k závěru, že v § 9 je obecně vymezena způsobilost k úkonům vůbec, tedy způsobilost k právním úkonům i způsobilost k protiprávním úkonům, tj. i delikt ní způsobilost v onom užším smyslu, jak o tom byla výše řeč. Tento doslovný výklad je však zcela přesvědčivě vyvrácen interpretací systematickou: ustanovení § 9 obč.

zák. je totiž zařazeno pod rubrikou „způsobilost k právním úkonům“, takže je jasno, že slovem „úkony“ v § 9 obč. zák. je třeba rozumět nikoli úkony vůbec, nýbrž toliko právní úkony a s nimi nerozlučně spjaté protiprávní úkony spočívající v *porušení závazku*. O tomto výkladu svědčí zcela přesvědčivě i to, že způsobilost k protiprávním úkonům (tj. deliktní způsobilost v užším smyslu) je vymezena v § 357 obč. zák. Obecný výklad § 9 obč. zák. (tj. výklad, že tu jsou míněny všechny úkony, tedy právní i obecně protiprávní) by nutně vedl k neřešitelnému rozporu mezi § 9 a § 347 obč. zák., což je ovšem při interpretaci nemožný výsledek.

Ustanovení § 9 obč. zák. je tedy třeba rozumět v souvislosti s § 347 obč. zák. Jsou jím míněny toliko právní úkony a protiprávní úkony spočívající v porušení závazku. Způsobilost k právním úkonům je tedy způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a zavazovat se, respektive porušením závazku vlastním úkonem dát vznik odpovědnostnímu právnímu poměru za závazkové odpovědnosti.

Způsobilost k právním úkonům se na rozdíl od způsobilosti k protiprávním úkonům nazývá *svéprávností*. V běžné právnické mluvě se pojem svéprávnosti někdy zaměňuje s pojmem *úplné* způsobilosti k právním úkonům. Toto běžné chápání svéprávnosti je však nesprávné. Z ustanovení § 9 o. z. zcela jasně vyplývá, že náš občanský zákoník rozumí svéprávností způsobilost k právním úkonům vůbec, nikoli tedy jen úplnou způsobilost k právním úkonům.²⁾ Vyplývá to i z ustanovení § 16 obč. zák., podle něhož může být osoba fyzická zbavena svéprávnosti toliko částečně, takže částečně svéprávnou zůstává.

O tom svědčí ustanovení § 540 obč. zák., kde se v souvislosti se způsobilostí testovací výslovně mluví o tom, kdo není v *plném rozsahu* svéprávný, a to přímo s poukazem na §§ 9 a násl. obč. zák. Z toho lze a *contrario* bezpečně vyvodit, že zákon zná i svéprávnost omezenou.

Svéprávnými jsou tedy nejen osoby zletilé, pokud nebyly svéprávnosti zcela zbaveny anebo pokud netrpí duševní poruchou, pro kterou nejsou vůbec schopny obstarat si své věci samy), nýbrž i nezletilci dovršívní šest let (za stejného předpokladu), jakož i osoby, které byly svéprávnosti zbaveny částečně, anebo, byť nebyly zbaveny svéprávnosti, trpí duševní poruchou, pro kterou nejsou samy schopny obstarat si své věci náležitě.

Nesvéprávnými jsou toliko osoby mladší šesti let, dále osoby starší šesti let, které byly svéprávnosti zcela zbaveny nebo které trpí duševní

²⁾ Špačkova koncepce (*Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Orbis, Praha, 1953, str. 95), že „osoby nezletilé jsou tedy k právním úkonům zásadně nezpůsobilé“ a že jejich způsobilost k právním úkonům je výjimkou z této zásady, není tedy v souladu s koncepcí občanského zákoníka.

poruchou, pro niž nejsou vůbec schopny obstarat si své věci samy.

Je tedy třeba (stejně jako způsobilost k právním úkonům) rozeznávat i úplnou (neomezenou) *svéprávnost a svéprávnost částečnou omezenou*).

Občanský zákoník používá tedy slov „způsobilost k právním úkonům“ a „svéprávnost“ jako synonym, což je z hlediska legislativně technického stav zásadně nežádoucí. V daném případě je však ospravedlněným, že pojem „svéprávnost“ je naprosto vžitý a že tedy jeho synonymické použití v občanském zákoníku usnadňuje porozumění přesnějšímu výrazu „způsobilost k právním úkonům“.

Občanský zákoník tu však není zcela důsledný a sám někdy rozumí termínu „svéprávnost“ zřejmě ve smyslu úplné svéprávnosti, tedy tak, jak se mu nesprávně rozumí v běžné právníkové mluvě. Tak tomu je např. v § 546 obč. zák., kde se praví, že „svědky závěti nemohou být nesvéprávní...“.

Tu se nesvéprávnými zjevně rozumějí lidé, kteří nemají *úplnou* svéprávnost.

Dále je třeba upozornit i na to, že pojem „svéprávnost“ je zcela odlišný od pojmu „zletilost“ (i tyto pojmy se někdy v běžné právníkové mluvě zaměňují). Zletilost je pouze jednou (obecnou) podmínkou nabytí úplné svéprávnosti (§ 9 obč. zák.). Naopak však zletilosti se podle § 10 obč. zák. nabývá bez zřetele k tomu, zda se zároveň nabude svéprávnosti v plném rozsahu. Neexistují tedy osoby, které by byly v plném rozsahu svéprávné a nikoli zletilé, avšak existují osoby zletilé, které nejsou svéprávné v plném rozsahu, či dokonce, které nejsou svéprávné vůbec.

Rozlišování zletilosti a svéprávnosti je běžné i v zákoně (tak např. neopomenutelné dědické právo podle § 551 obč. zák. je vázáno na zletilost respektive nezletilost a nikoli na svéprávnost, rodičovská moc je podle § 52 zákona o právu rodinném vázána na nezletilost a nikoli na nesvéprávnost atd.).

2. Způsobilost k protiprávním úkonům — deliktní způsobilost.

Deliktní způsobilostí rozumíme — jak již bylo vyloženo — toliko způsobilost k deliktům v užším smyslu, tj. k mimozávazkovému porušení práva.

Při deliktech nejde o projev vůle způsobit právní následky, nýbrž při deliktu jde o porušení objektivního (a zároveň subjektivního) práva, které zpravidla není vedeno úmyslem založit právní vztah (respektive je pro právo zcela nerozhodné, zda je snad subjektivně takovýmto úmyslem nesené).

K tomu však, aby delikt založil odpovědnostní právní poměr (sankci proti tomu, kdo právo svým úkonem porušil), je nicméně třeba určité vyspělosti vůle a intelektu protiprávně se chovajícího subjektu.

V literatuře je veden spor, zda k tomu, aby někdo byl postižen sankcí, je třeba, aby při svém protiprávním chování měl vědomí protiprávnosti.³⁾ Tento problém je možno rozšířit o otázku, zda k tomu, aby někdo byl postižen sankcí, je třeba, aby nejen in concreto měl vědomí protiprávnosti, nýbrž aby obecně měl způsobilost hodnotit své chování jako protiprávné. Tím se problém rozšiřuje na otázku, kterou zkoumáme my, tj. na otázku způsobilosti k protiprávním úkonům.

Ve výše uvedeném sporu jsme pevně přesvědčeni, že ke vzniku sankce není zapotřebí vědomí protiprávnosti chování subjektu, nýbrž že stačí vědomí asociálnosti (společenské škodlivosti chování).

Argumenty uváděné pro opačný názor považujeme za nepřesvědčivé. Je ostatně pozoruhodné, že sami zastánci tohoto názoru,⁴⁾ — jsouce si zřejmě vědomi velikého nebezpečí a komplikací, které by vzešly z praktické aplikace jejich názoru, — stanoví právní domněnku (vyvratitelnou) znalosti práva. Uvědomíme-li si ovšem, jak nesmírně obtížný a zpravidla prakticky nemožný je důkaz neznalosti práva, shledáváme, že názor o tom, že ke vzniku sankce je třeba vědomí protiprávnosti, není víc než frází, neboť praktická aplikace tohoto názoru je v důsledku presumpce znalosti práva téměř vyloučena a i při tomto názoru v praxi platí zásada, že neznalost práva neomlouvá.

Jsmo tedy přesvědčeni, že ani k deliktní způsobilosti není zapotřebí způsobilosti rozpoznat, respektive hodnotit protiprávnost vlastního chování.

Naopak možno od každého občana socialistické společnosti obecně požadovat způsobilost rozpoznat, respektive hodnotit *asociálnost (společenskou škodlivost)* jeho chování.

V důsledku toho je třeba jako obecný předpoklad způsobilosti k protiprávním úkonům požadovat takovou vyspělost vůle a vědomí člověka, aby byl schopen správně předvídat výsledky svého chování, rozpoznat, respektive hodnotit jejich asociálnost (společenskou škodlivost) a ovládat své chování podle toho.

Z druhé strany viděno je tedy způsobilost k protiprávním úkonům způsobilostí být odpověden za své vlastní protiprávní chování tj. snášet právní následky vlastního protiprávního úkonu (sankci).

³⁾ Viz např. Joffe, *Otvěstvennost* po sov. gražd. pravu, Izd. Len. univ. 1955, str. 119; Matveev, *Vina v sov. gražd. pravu*, Izd. Kij. univ. 1955, str. 259 a n.; Agarkov, *Objazatelstvo po sov. gražd. pravu*, Moskva 1940, str. 145 a jini.

⁴⁾ Matveev v cit. díle. str. 259 a n.

Delikt ní způsobilost je tedy způsobilostí být postižen sankcemi v důsledku svého mimozávazkového protiprávního úkonu (deliktu), či přesněji řečeno *způsobilostí svým vlastním mimozávazkovým protiprávním úkonem (deliktem) založit odpovědnostní právní vztah a stát se v něm subjektem* (být zavázán) bez zřetele na svou vůli (tj. na vůli protiprávně se chovajícího subjektu a samozřejmě i bez zřetele na vůli subjektu druhého).

II. HISTORICKÁ PODMÍNĚNOST PRÁVNÍ ÚPRAVY ZPŮSOBILOSTI K PRÁVŮM A POVINNOSTEM A ZPŮSOBILOSTI K ÚKONŮM

Právní úprava způsobilosti k právům a povinnostem jakož i způsobilost k úkonům je historicky podmíněna jako všechno právo a vyvíjí se spolu s vývojem právního řádu v závislosti na základním vývoji výrobních vztahů.

Neexistuje tedy žádná apriorní (přirozená) právní subjektivita ani způsobilost k úkonům, nýbrž v každé společnosti se lidé, respektive organizace lidí stávají subjekty práva (tj. nabývají způsobilost k právům a povinnostem), jakož i nabývají způsobilost k úkonům jediné a výlučně proto, že je objektivní právo za subjekty považuje, respektive proto, že jim přiznává způsobilost k úkonům. Způsobilostí k právům a povinnostem i způsobilostí k úkonům nabývají tedy lidé i jejich organizace výlučně z vůle vládnoucí třídy (podmíněné ovšem koncem konců materiálními životními podmínkami společnosti) a právní úprava způsobilosti k právům a povinnostem i způsobilosti k úkonům je tedy vždy dána v souladu se zájmem vládnoucí třídy.

Ve společenských formacích, kde vládnoucí třídy používaly k ovládnání tříd potlačovaných a vykořisťovaných přímého, jiného než ekonomického donucení, existovaly nutně i neskrývané právní nerovnosti mezi lidmi a v důsledku toho existovaly i společenské třídy, jejichž příslušníci buď vůbec neměli způsobilost práva (otroci ve společnosti otrokářské, *servus nullum caput habet*), nebo měli způsobilost k právům a povinnostem (tj. právní subjektivitu) velmi omezenou (nevolníci ve společnosti feudální).

Vedle toho byl v otrokářském i ve feudálním právu velký počet případů, kdy i ti, kdo právní subjektivitu měli, jí mohli být v důsledku sankcí zcela zbaveni nebo v ní velmi omezeni (*capitis deminutiones* otrokářského římského práva, jejich obdoby v právu feudálním).

Ti, kdož neměli právní subjektivitu, neměli ovšem ani způsobilost k úkonům, takže ve společnosti otrokářské a feudální existoval obyčejně velký počet lidí, kteří neměli ani způsobilost k právům a povinnostem, ani způsobilost k úkonům, nebo kteří byli v obou těchto způsobilostech velmi podstatně omezeni.

Podstatná změna nastává ve společnosti kapitalistické. Vládnoucí třída kapitalistů používá proti třídám vykořisťovaným nikoli již v první řadě mimoekonomického donucení, nýbrž donucení ekonomického, což nese s sebou snahu po zastírání třídních nerovností a předstírání občanské rovnosti.

V oblasti práva tu sehrála důležitou ideologickou úlohu theorie přirozenoprávní, která (z důvodů dostatečně známých, takže je zde nebudeme opakovat) proklamovala přirozená lidská a občanská práva. Tato přirozená práva (*droits de l'homme et de citoyen*) odvozovala racionalistická větev přirozeného práva (na níž je vybudován např. rakouský o. o. z. z r. 1811) ze samého rozumu. (Srov. § 16 o. o. z.: „Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva a jest ho tedy považovati za osobu“.)

Z této nauky vyplývalo, že každý je již ze samého rozumu subjektem práv, že tedy má apriorní způsobilost k právům a povinnostem.

Přirozené právo v této racionalistické podobě mělo, jak je dostatečně známo, dvojí tvář. Jedna z nich byla v tehdejší době relativně pokroková: revoluční buržoasie používala přirozenoprávní nauky jako ideologické zbraně proti feudalismu.

Dovolávajíc se apriorního rozumu, snažila se dokázat, že feudální zřízení odporuje rozumu, že je nepřirozené. Druhá tvář přirozenoprávní nauky měla v sobě již tehdy zárodky reakce: pod heslem přirozených práv usilovala revoluční buržoasie o osvobození nevolníků, o zlomení pout *glabae adscriptionis*, aby se z nevolníků mohli stát „svobodní“ průmysloví dělníci-proletáři. Pod heslem přirozených práv usilovala dále revoluční buržoasie o zabezpečení svobody obchodu a rovnosti kapitalistů v konkurenčním boji.

Hesla o přirozených právech lidských a občanských měla dále vysloveně reakční úkol předstírat i rovnost mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými a zastírat ekonomické donucení, které vyvěralo z toho, že buržoasie ovládala základní výrobní prostředky a obracela zdánlivou právní rovnost mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými v hlubokou nerovnost.

V buržoasním právu mají tedy právní subjektivitu (způsobilost k právům a povinnostem) v zásadě všichni občané a v úrovni práva není rozsáhlejších výjimek a omezení. V souladu s ekonomickým donucením dlužno však v buržoasní společnosti hledat omezení způsobilosti k právům a povinnostem nikoli přímo v předpisech práva, nýbrž ve vztazích ekonomických, v třídní nerovnosti, která naprostou úplnost způsobilosti k právům a povinnostem *de facto* vyhrazovala třídě kapitalistů. Příslušníky tříd vykořisťovaných ve skutečnosti v jejich způsobilosti k právům a povinnostem velmi podstatně omezovala.

Mimo to existovaly i v samém buržoasním právu případy odnětí právní subjektivity některým osobám (tak např. některým řeholním mnichům, osobám odsouzeným k velmi těžkým trestům).⁵⁾

Tyto případy neměly ovšem z hlediska třídního podstatného významu.

V důsledku faktického omezení způsobilosti k právům a povinnostem vykořisťovaných, zaviněného ekonomickým donucením, byl však konec konců v buržoasní společnosti stav stejný jako ve všech společnostech vykořisťovatelských: Úplná způsobilost k právům a povinnostem byla vyhrazena toliko vykořisťovatelům, kdežto způsobilost k právům a povinnostem vykořisťovaných byla velmi omezena. Jen prostředky, jimiž toho bylo dosaženo, byly různé. Navíc pak ještě ekonomika buržoasní společnosti a třídní panství buržoasie zabezpečují, že se v katalistické společnosti de facto dostává buržoasii jako třídě ve vztahu k proletariátu všech rozhodujících *práv*, kdežto proletariátu se dostává *povinností*, což se konec konců projevuje i v reálné náplni způsobilosti k právům a povinnostem v buržoasním právu občanském.

Složitější byla v buržoasní společnosti situace se způsobilostí k úkonům. Okruh osob, kterým se de jure nedostávalo způsobilosti k úkonům v důsledku nedostatku jejich právní subjektivity, tu byl poměrně velmi omezený a — jak již uvedeno — z hlediska třídního bezvýznamný.

Buržoasní právo však omezovalo (podobně ostatně jako právo otrokářské a feudální) způsobilost k úkonům i u některých osob, které měly právní subjektivitu, respektive jim vůbec způsobilost k úkonům nepřiznávalo. Buržoasní právo omezuje způsobilost k úkonům se zřetelem k zájmu vládnoucí třídy kapitalistů. Hledí tedy na občana především jako na soukromého kapitalistického vlastníka.

Z tohoto hlediska tedy vylučuje buržoasní právo ze způsobilosti k úkonům osoby duševně choré, osoby nadužívající alkoholu nebo omamných drog, respektive jejich způsobilost k úkonům omezuje. Z téhož hlediska stanoví buržoasní právo zpravidla poměrně vysokou věkovou hranici pro dosažení plné způsobilosti k úkonům (tak např. v rakouském právu nejprve 24 let, pak 21 let, což ovšem nemělo jen důvody ekonomické, nýbrž i velmi vážné důvody politické). Z téhož hlediska omezuje buržoasní právo způsobilost k úkonům osob marnotratných, žen, někdy i osob odsouzených pro některé trestné činy (tak činil v souvislosti s mort civil např. čl. 28 *Code civil*) atd.

⁵⁾ Typickým příkladem toho byla tzv. mort civile podle francouzského *Code civil* (viz zejména čl. 25 *Code civil*), která byla sice odstraněna zákonem z 31. 5. 1854, avšak i tento zákon zachoval dosti značná omezení právní subjektivity. Srov. i §§ 573 a 574 o. o. z. a dále § 39 o. o. z. (zejména v souvislosti s § 768 odst. 1 o. o. z.) a konečně i § 13 o. o. z., který naopak ustanovuje o privilegiích.

Radikální, kvalitativní změnu v právní úpravě způsobilosti k právům a povinnostem i způsobilosti k úkonům přináší právo socialistické. Tuto radikální změnu nelze hledat jen ve znění zákonného textu, který se v některých otázkách příliš neliší od zákoníků buržoasních, nýbrž v první řadě v společenském obsahu způsobilosti k právům a povinnostem i způsobilosti k úkonům.

I v socialismu platí, že právní subjektivita i způsobilost k úkonům se lidem i organisacím lidí dostává z vůle vládnoucí třídy a v zájmu vládnoucí třídy. Zájem vládnoucí dělnické třídy je však ve společnosti socialistické (i ve společnosti v přechodném období od kapitalismu k socialismu) v podstatných věcech souladný, respektive totožný se zájmem všeho pracujícího lidu (existují zajisté i neantagonistické rozpory těchto zájmů; při zkoumání otázek, o které nám jde, jsou však důležité nikoli tyto rozpory, nýbrž zásadní, a podstatná souladnost zájmů). Proto teprve socialistická společnost může zabezpečit skutečnou demokracii a rovnost a může zajistit všem občanům svobodu osobnosti. Proto nejen socialistické právo poskytuje způsobilost k právům a povinnostem všem občanům neznajíc výjimek, nýbrž i socialistický stát zabezpečuje, aby skutečně i práva — podle svých zásluh — měli. Proto v československém socialistickém občanském právu mají způsobilost k právům a povinnostem všichni občané bez jakékoli výjimky.

Československé socialistické právo ovšem nepřiznává všem občanům způsobilost k úkonům, respektive nepřiznává jim ji v plné míře. Při tom ovšem československé socialistické občanské právo samozřejmě nehledí na občany jako na soukromé kapitalistické vlastníky, nýbrž při omezení způsobilosti k úkonům vychází z myšlenky státní péče o občany, kteří nejsou způsobilí sami si obstarávat své věci, respektive obstarávat si je náležitě (srov. zejména i § 1 *Ústavy 9. května*). Proto stanoví československé občanské právo věkovou hranici pro dosažení úplné způsobilosti k úkonům, respektive věkové stupně jejího postupného nabývání a proto nepřiznává způsobilost k úkonům vůbec nebo zčásti osobám stíženým duševní poruchou nebo duševními stavy, které se svými účinky rovnají duševní poruše (stavy vznikající navykklým nadměrným používáním alkoholických nápojů, omamných prostředků nebo jedů). Z těchto příčin však není důvodu, proč by československé občanské právo omezovalo způsobilost k úkonům osob marnotratných, či dokonce žen atd.

Československé socialistické občanské právo přiznává tedy způsobilost k úkonům všem občanům s výjimkou těch, kteří potřebují zvláštní ochranu zákona a jejichž vůli tedy v jejich vlastním zájmu substituují projevy vůle jejich zákonných zástupců, respektive jejichž protiprávní úkony nepůsobí vznik sankcí proti nim samým.

III. OBECNÉ PŘEDPOKLADY ZPŮSOBILOSTI K PRÁVŮM A POVINNOSTEM A ZPŮSOBILOSTI K ÚKONŮM

Na rozdíl od způsobilosti k právům a povinnostem, která — jak výše uvedeno — náleží každému občanovi a každé právnické osobě bez rozdílu, je předpokladem způsobilosti fyzické osoby k úkonům určitá vyspělost vůle i intelektu. Nic nebrání tomu (naopak je v souladu se základním ekonomickým zákonem socialismu), aby každý bez rozdílu, tzn. i dítě nebo osoba trpící duševní poruchou atd., byly subjekty práv a závazků, např. konkrétního právního poměru osobního vlastnictví, aby tedy byly osobními vlastníky např. v důsledku darování nebo dědění, aby byly subjekty směnných vztahů, týkajících se jejich majetku, atd. Při tom nezbytným důsledkem způsobilosti být subjektem práv je i způsobilost být subjektem těchto právům odpovídajících povinností a naopak.

Právnické osoby a občané v mezích své svéprávnosti se stávají při obstarávání svých záležitostí subjekty práv a povinností zpravidla v důsledku vlastních úkonů. U těch osob však, které v důsledku nedostatku věku nebo duševních schopností nedosáhly potřebného stupně volní a intelektuální vyspělosti k tomu, aby náležitě předvídaly a hodnotily následky svého chování a své chování ovládaly, objektivní právo nedovoluje, aby se staly subjekty právních vztahů *vlastními úkony*, nýbrž mohou se stát subjekty práv a povinností toliko v důsledku úkonů jiných svéprávných osob, které o ně podle zákona pečují a které mají dostatek schopností potřebných ke zhodnocení právním úkonem sledovaného výsledku.

Stejně tak objektivní právo zpravidla nespojuje s protiprávním chováním těchto osob vznik sankcí proti nim samým, nýbrž proti těm, kdož zanedbali povinný dohled na ně.

Vzhledem k tomu tedy předpokladem způsobilosti k úkonům je určitý stupeň.

- a) způsobilosti vůle (chtít),
- b) způsobilosti správně hodnotit chtěný výsledek z hlediska společenského i osobního zájmu subjektu,
- c) způsobilosti ovládat své chování podle tohoto hodnocení.

V konkrétním případě může být člověk zbaven všech těchto schopností (např. při některých velmi těžkých duševních chorobách, kdy je nemocný vůbec zbaven vůle) nebo jen některých z nich (tak např. vůli ve smyslu psychickém má beze vší pochybnosti i dvouleté dítě, ale nedostává se mu schopností náležitě hodnotit výsledek svého chtění ani ovládat své chování podle toho).

Při normálním vývoji člověka se všech těchto schopností nabývá dosažením určitého věku. Protože by individuální zkoumání, zda jsou in

concreto u každého člověka dány všechny zmíněné subjektivní předpoklady způsobilosti k úkonům, bylo prakticky nemožné a zbytečné, stanovit právo — vycházející ze zobecněné zkušenosti s vývojem normálního člověka — objektivní věkovou hranici pro dosažení úplné svéprávnosti (18 let) jakož i objektivní věkové hranice postupného nabývání částečné svéprávnosti (6 a 15 let). U právnických osob je v této věci situace podstatně jednodušší, neboť tu způsobilost k úkonům vzniká již od okamžiku vzniku právnické osoby.

Právní norma tedy sama stanoví všeobecné objektivní podmínky, za kterých přiznává člověku právně relevantní vůli, respektive způsobilost svou vůli právně relevantním způsobem projevovat (způsobilost k úkonům) jakož i způsobilost svými vlastními protiprávními úkony založit odpovědnostní právní poměr, respektive snášet právní následky svého vlastního protiprávního úkonu (delikt ní způsobilost).

Hodnocení subjektivních předpokladů způsobilosti k úkonům se tedy děje v první řadě objektivně, tj. svéprávnosti nabývá fyzická osoba dosažením určitého věku, v němž podle zobecněných zkušeností už člověk zpravidla všechny potřebné schopnosti mívá.

Vůle právně významná se tedy ani v tomto případě nekryje úplně s vůlí psychickou. Bylo již řečeno, že psychickou vůli má i dítě již v nejútlejším věku a zpravidla i osoba trpící duševní poruchou, ovšem ochrana práv těchto osob s nedostatečnou vyspělostí vůle a intelektu vyžaduje, aby projevům jejich vůle nebyla přiznána právní relevance. A to zejména z toho důvodu, že nemají schopnost náležitě hodnotit chtěný výsledek ani z hlediska svého osobního zájmu, ani z hlediska společenského.

Z téhož důvodu pak váže objektivní právo v zásadě na určitou věkovou hranici i vznik delikt ní způsobilosti a činí jednajícím subjekt odpovědným za jeho protiprávní úkon jen tehdy, když objektivně lze předpokládat, že mohl předvídat a správně společensky zhodnotit výsledek svého chování (být si vědom jeho asociálnosti a ovládat své chování podle toho).

Vznik způsobilosti k právním úkonům i vznik delikt ní způsobilosti jsou tedy vázány na určité objektivní podmínky bez zřetele na subjektivní stav vůle a vědomí konkrétního subjektu. To však neznamená, že objektivní právo nepřihlíží ke stavu vědomí a vůle konkrétního subjektu, u něhož jsou možné individuální odchylky od pravidla vyvozeného ze zobecněné zkušenosti.

Může se totiž stát, že člověk dosáhne sice 18 let věku, ale jeho volní a intelektuální vyspělost nicméně (např. v důsledku duševní poruchy) nedosahuje onoho stupně, který je normální pro ten věk a s nímž právo počítá jako s předpokladem způsobilosti k úkonům. (Podobně např. může

nezletilec starší 15 let trpět duševní poruchou, která snižuje jeho volní a intelektuální úroveň odpovídající tomuto věku, s níž zákon počítá při úpravě částečné svéprávnosti nezletilců starších 15 let atd.) V těchto případech pak právo chrání člověka tím, že mu v důsledku konkrétního nedostatku potřebné volní a intelektuální vyspělosti odnímá (zcela nebo zčásti) způsobilost k úkonům a — pokud jde o právní úkony — substituuje jeho vůli vůlí jeho zákonných zástupců. Pokud jde o delikty činí za ně odpovědný ty, jimž náležel dohled nad osobou s nedostatečnou duševní vyspělostí, jestliže dohled zanedbaly.

Vznik způsobilosti k úkonům osob fyzických je tedy vázán *objektivními* předpoklady, tj. dosažením určitého věku, a to za předpokladu, že neexistují subjektivní důvody, které vzniku způsobilosti k úkonům brání.

Zbavení, respektive *omezení* způsobilosti k úkonům se však děje vždy ze *subjektivních* důvodů, tkvících v konkrétní osobě, tj. s přihlédnutím ke konkrétnímu stavu její vůle a vědomí.

Mohou tedy nastat různé situace, zejména

a) určitá osoba, dosáhnuvši postupně šestého, patnáctého a osmnáctého roku svého věku, nabývá postupně způsobilosti k úkonům až do dosažení úplné svéprávnosti v 18. roce, respektive úplné deliktní způsobilosti v 15. roce svého věku;

b) určitá osoba, dosáhnuvši 6. roku svého věku, trpí duševní poruchou, která ji činí vůbec nezpůsobilou obstarávat své věci (§ 13 obč. zák.), a touto poruchou nepřetržitě trpí až do dosažení svého 18. roku: Tato osoba vůbec nenabyla způsobilosti k úkonům, respektive nabude jí později, jestliže duševní porucha pomine;

d) určitá osoba dosáhla 18 let, aniž by jakékoli subjektivní důvody bránily dosažení svéprávnosti. Později onemocněla duševní poruchou, která jí brání v tom, aby si obstarávala své věci vůbec nebo alespoň náležitě: Tato osoba dosáhla ve svém 18. roce úplné svéprávnosti a dodatečně ji ztratila, respektive v ní byla omezena na úroveň částečné svéprávnosti nezletilce staršího 15 let.

Subjektivní důvody, které brání v dosažení svéprávnosti osob fyzických, respektive, které jsou důvodem zbavení (respektive zániku) či omezení jejich svéprávnosti, spočívají — jak již uvedeno — vždy v určité poruše vůle a vědomí. Právo však ani tu neponechává soudu úplně volné uvážení, zda takováto porucha je dána, nýbrž stanoví, — vycházejíc opět ze zobecněné zkušenosti, — taxative jednotlivé důvody, kdy takováto porucha překážející způsobilosti k úkonům je dána.

Tyto taxative v zákoně uvedené překážky způsobilosti k úkonům jsou:

A. pokud jde o způsobilost k právním úkonům (svéprávnost)

a) důvody vylučující svéprávnost vůbec:

duševní porucha, v jejímž důsledku člověk vůbec není schopen obstarávat si sám své věci, která vylučuje způsobilost k právním úkonům (tedy svéprávnost)

aa) bez dalšího, jakmile se vyskytla (§ 13 odst. 1 obč. zák.), a

bb) je důvodem úplného zbavení svéprávnosti, jestliže není jen přechodná (§ 15 obč. zák.);

b) důvody omezující svéprávnost:

1. duševní porucha, v jejímž důsledku člověk není schopen obstarat si sám své věci náležitě, která omezuje způsobilost k právním úkonům na úroveň nezletilce dovršivšího 15. rok,

aa) bez dalšího, jakmile se vyskytla (§ 13 odst. 2 obč. zák.), a

bb) je důvodem částečného zbavení svéprávnosti, jestliže není jen přechodná (§ 16 obč. zák.);

2. navyklé nadměrné požívání alkoholických nápojů anebo omamných prostředků a jedů, jestliže v důsledku toho člověk není schopen obstarávat si sám své věci náležitě (§ 16 obč. zák.); tyto skutečnosti neomezují způsobilost k úkonům bez dalšího, jakmile se vyskytly (leč by způsobilý duševní poruchu ve smyslu § 13 obč. zák.), nýbrž jen tehdy, jestliže v jejich důsledku bylo provedeno částečné zbavení svéprávnosti.

B. Pokud jde o způsobilost k protiprávním úkonům (deliktní způsobilost):

duševní porucha, která působí vždy úplnou nezpůsobilost k protiprávním úkonům (částečnou nezpůsobilost k protiprávním úkonům naše právo na rozdíl od způsobilosti k právním úkonům nezná) a není v zákoně blíže vymezena (tedy ani tím, že by musila bránit v schopnosti obstarávat si své věci, ani tím, že by nesměla být jen přechodná), takže bude vždy věcí konkrétního zkoumání (zpravidla znaleckého), zda duševní porucha in concreto způsobila takové poruchy vůle či vědomí, že je důvodem vyloučení způsobilosti k protiprávním úkonům.

Pokud jde o duševní poruchu obecně, je třeba ještě dodat, že při způsobilosti k právním úkonům je od duševní poruchy ve smyslu § 13 a §§ 15 a 16 obč. zák. třeba rozlišovat okamžitou poruchu vůle a vědomí, způsobenou např. jednorázovým opilstvím, šokem, prudkou fyzickou bolestí atd. Rozdíl těchto případů od duševní poruchy ve smyslu § 13 obč. zák. je sice jen kvantitativní, přesto však je pro právo významný. V těchto případech totiž nepůjde o neplatnost právního úkonu z důvodu nezpůsobilosti k právním úkonům, nýbrž o neplatnost právního úkonu pro nedostatek vážnosti (po případech z obou důvodů — § 32 obč. zák.).

Pokud jde o způsobilost k právním úkonům, dlužno tedy rozeznávat:

a) duševní poruchu nikoliv jen přechodnou, která působí od svého vzniku nedostatek, respektive omezení způsobilosti k právním úkonům podle § 13 obč. zák. a navíc je důvodem zbavení svéprávnosti;

b) duševní poruchu třebas jen přechodnou, která působí sice nedostatek respektive omezení způsobilosti k právním úkonům podle § 13 obč. zák., avšak není důvodem zbavení svéprávnosti;

c) okamžité (jednorázové porušení vůle či vědomí, které vůbec nepřekáží způsobilosti k právním úkonům, ale působí neplatnost právních úkonů v tomto stavu vykonaných pro nedostatek vážnosti podle § 32 obč. zák.

Naproti tomu však, pokud jde o *způsobilost k protiprávním úkonům*, bylo by třeba patrně za duševní poruchu ve smyslu § 347 obč. zák. považovat i takovéto okamžité porušení vůle a vědomí. Jednorázové (okamžité) porušení vůle a vědomí považují pak zcela nepochybně za duševní poruchu ustanovení §§ 339 a 349 obč. zák., které upravují některé případy *odpovědnosti* za protiprávní úkony.

Z hlediska psychiatrického se jeví věc tak, že duševní poruchou třeba rozumět:

1. *duševní choroby*, totiž duševní poruchy delšího trvání, vyznačující se zpravidla typickým začátkem, průběhem a eventuálně i koncem, jako např. progresivní paralysa, senilní demence, schizofrenie atd.;

2. *chorobné duševní stavy*, totiž chronické duševní poruchy, které nemají určitý postup, začátek a progresi a při nichž se účastní faktory vrozené i vliv vnějšího prostředí (výchova), jako jsou např. vývojové poruchy, vývojová opoždění, psychopatie, slabomyslnost a eventuálně i některé případy hluchoněmoty;

3. *krátkodobé duševní poruchy*, způsobené patologickými afekty, alkoholickou opojeností (zejména patologickou opilostí), dále poruchami spánku, patologickou rozespalostí atd. Dále sem náleží episodické duševní poruchy v průběhu chronických a nervových chorob, jako epilektické záchvaty, narkolepsie, migréna, dále pak duševní poruchy po otřesu mozku, omráčení bleskem, oběšení, otravě kysličníkem uhelnatým atd.⁶⁾

Z hlediska způsobilosti k úkonům budou tedy duševní poruchy způsobené duševní chorobou (ad 1) nebo chorobným duševním stavem (ad 2) považovány zpravidla za duševní poruchu nikoli jen přechodného rázu s následky uvedenými výše ad a).

Krátkodobé duševní poruchy pak budou patrně v právu považovány buď za duševní poruchy přechodného rázu s následky uvedenými výše

⁶⁾ Převzato z publikace Knobloch-Knoblochová, *Soudní psychiatrie*, str. 19.

ad b), anebo za okamžité (jednorázové) porušení mysli s následky uvedenými výše ad c), a zároveň působící i nedostatek deliktní způsobilosti.

Z hlediska právního je významná vždy *duševní porucha*, tj. porušení mysli, které brání subjektu v rozpoznání cílů jeho jednání, v jejich společenském hodnocení a v určování vlastního jednání, nikoli tedy sama duševní choroba či chorobný duševní stav atd. Bylo by tedy podle našeho názoru možno, aby právo chápalo duševní poruchu v poněkud užším smyslu než je tomu v psychiatrii a aby považovalo duševní poruchu za následek určitého patologického stavu. Je nám ovšem jasno, že při tom dochází k určité hypostasi pojmu duševní poruchy, která *s a m a j e* patologickým stavem a kterou zde (v užším smyslu) považujeme *z á r o v e ň* za následek určitého patologického stavu. Přesto však se domníváme, že se zřetelem k tomu, že tu pojmu duševní porucha používáme jednou v širším a jednou v užším smyslu, není tato hypostase nekorektní a proto budeme nadále pro právo rozumět duševní poruchou duševní poruchu ve výše zmíněném smyslu, tj. jako následek určitého patologického stavu. To nám totiž velmi pomůže k vyřešení *právního* významu tzv. lucida intervalla.

Soudíme tedy tak, že duševní porucha v právním smyslu je buď následkem

a) *duševní choroby*, kdy z hlediska práva jde zpravidla o duševní poruchu nikoli přechodnou, nebo

b) *chorobného duševního stavu*, kdy jde z hlediska práva zpravidla rovněž o duševní poruchu nikoli přechodnou, nebo konečně

c) *jiných patologických stavů* jako je např. patologický afekt, chronická nervová choroba atd. V těchto případech půjde z hlediska práva zpravidla buď o

aa) duševní poruchu přechodnou, nebo o

bb) okamžité (jednorázové) porušení mysli.

Poslední otázka, již je třeba se v této souvislosti zabývat, je otázka substituce vůle těch, kteří nemají sami způsobilost k úkonům.

Výše již bylo vyloženo, že právně významná vůle se nekryje vždy s vůlí psychickou, že totiž ne každému projevu vůle založit, změnit nebo zrušit právní poměr se přiznává právní relevance a že naopak je někdy možno vůli substituovat vůlí cizí.

O substituci vůle hovoříme při zastoupení, kdy zástupce projevu je (z hlediska psychického) svou vlastní vůlí jménem zastoupeného. Takovýto projev zástupcovy vůle se přičítá zastoupenému a právní následky tímto projevem vyvolané vzniknou pro zastoupeného.

Případy substituce vůle jsou v občanském právu zcela běžné a mohou vzniknout smlouvou (smlouva příkazní), úředním výrokem (národní

správce, správce likvidační podstaty) nebo ze zákona. Obzvláště významná je substituce vůle u osob nesvéprávných.

I osoby nesvéprávné (respektive jen částečně svéprávné) jsou subjekty práv a povinností a k obstarávání jejich majetkových záležitostí je nezbytně zapotřebí právních úkonů (jinak by totiž obstarávání jejich záležitostí nebylo možné a jejich způsobilost k právům a povinnostem by neměla smyslu). Poněvadž však tyto osoby v důsledku své nedostatečné volní a intelektuální vyspělosti nemohou být samy způsobilé k právním úkonům a jejich vlastní projevy vůle jsou (až na výjimky uvedené v zákoně) pro právo buď naprosto irrelevantní nebo (pokud jde o nezletilce dovršivší 15. rok svého věku a o osoby postavené jim na roveň) jen podmíněně relevantní, musí právo pečovat o to, aby za ně mohl právní úkony vykonávat někdo jiný (jejich zákonný zástupce) a proto nezbytně musí upravit substituci jejich vůle.

V plném rozsahu je obligatorní substituce vůle osob mladších než šest let a osob jim na roveň postavených (§§ 11, 13 odst. 1 obč. zák.).

Pokud jde o nezletilce dovršivší 6. rok a mladší 15 let, mají projevy jejich vůle právní relevanci v mezích § 12. odst. 1 obč. zák. V těchto mezích jsou tyto osoby způsobilé nabývat práv a zavazovat se vlastními úkony, není tedy substituce jejich vůle pro tyto úkony obligatorní (není ovšem vyloučena). Pokud jde o úkony jiné než uvedené v § 12 odst. 1 obč. zák., platí totéž, co bylo řečeno pro úkony osob zcela nesvéprávných, totiž to, že k založení právních následků je nezbytná (obligatorní) substituce jejich vůle a že projevy jejich vlastní vůle nebudí žádné právní následky.

Nezletilci od dovršeného 15. roku jakož i osoby postavené jim na roveň jsou způsobilí k vlastním právně relevantním projevům vůle (úkonům) v mezích § 12 odst. 1 a 2 a nezletilci také v mezích § 540 odst. 2 obč. zák. Substituce jejich vůle není však obligatorní ani pokud jde o obstarávání jejich záležitostí nad rámec cit. ustanovení. Právní relevance takových projevů je ovšem vázána na přivolení (ne tedy substituci) jejich zákonných zástupců (§ 14 obč. zák. i. f.). I tu ovšem je substituce vůle těchto osob možná.

Pokud jde o formy substituce vůle osob nesvéprávných nebo osob, které nejsou svéprávné v plné míře, je třeba uvést:

a) Skutečná substituce vůle těch, kteří nemají sami způsobilost k úkonům, má formu jednání za jiného (§ 14 a § 11 obč. zák.). Při tomto způsobu substituce jedná zástupce sám, bez zřetele na vůli zastoupeného. *Jen tato forma substituce vůle je přístupná* tam, kde je substituce vůle nesvéprávných obligatorní, tzn. úplně u nezletilců mladších 6 let a u osob jim na roveň postavených a při obstarávání záležitostí nezletilců od dovršeného 6. roku do 15. roku jejich věku nad rámec jejich vlastní způsobilosti k právním úkonům podle § 12 odst. 1 obč. zák. Tato

forma substituce je však *možná* i v mezích *vlastní* způsobilosti osob částečně svéprávných (tzn. vůbec u nezletilců až do dosažení zletilosti jakož i osob postavených na roveň nezletilcům od 15 let).

b) O substituci se hovoří obvykle i tehdy, je-li k právní relevanci projevu vůle částečně svéprávné osoby nutné přivolení zákonného zástupce. Tu však nejde, jak bylo již řečeno, o skutečnou substituci vůle zastoupeného vůlí zástupcovou, nýbrž v těchto případech můžeme nanejvýš hovořit o substituci v širším smyslu, jsouce si vědomi toho, že jde o nepravou substituci. Podle § 14 obč. zák. totiž nezletilci od 15. roku svého věku jakož i osoby jim na roveň postavené jednájí s *přivolením* svých zákonných zástupců. Tyto osoby jednájí tedy samy, projevují vlastní vůli, ovšem definitivní právní relevance tohoto projevu je podmíněna přivolením zákonného zástupce.

Substituce má pro osoby, které nejsou svéprávné nebo nejsou svéprávné v plném rozsahu, význam toliko při obstarávání majetkových záležitostí pomocí právních úkonů. Nepřichází v úvahu vůbec při deliktní nezpůsobilosti.

Ani úkony deliktně nezpůsobilých osob, jimiž se porušuje právo, nemají právní relevanci pokud jde o osoby deliktně nezpůsobilé (mohou však být součástí právní skutečnosti zakládající odpovědnost osob, které zanedbaly náležitý dohled podle § 347 obč. zák.). Při porušení práva mimo závazek (při deliktech) nejde však vůbec o projev vůle obstarávat si své záležitosti (zejména založením, změnou nebo zrušením právního poměru), nýbrž o asociální chování, takže právo samozřejmě nemá zájem na substituování vůle, nesoucí se k sociálně nežádoucím výsledkům.

Při substituci vůle osob nesvéprávných jde o umožnění realizace jejich práva na osobnost, o umožnění realizace jejich způsobilosti k právům a povinnostem. Deliktní nezpůsobilost však znamená osvobození osob s nedostatečnou volní a intelektuální vyspělostí od odpovědnosti za jejich úkony, jimiž se porušuje právo. Při tom ovšem žádná substituce nemá místa a není ani možná, jelikož následky svých protiprávních úkonů si nese každý — pokud má deliktní způsobilost — sám. Substituce u delitků není možná ani z toho důvodu, že odpovědnost v občanském právu spočívá zásadně na principu viny. Vina pak je ryze osobním subjektivním vztahem člověka k výsledku jeho protiprávního chování. Je pak samozřejmé, že volní prvek viny nemůže být substituován vůlí někoho jiného. (Při tom zajisté není třeba vysvětlovat, že právu známé případy odpovědnosti za cizí vinu nemají se substitucí vůle nic společného.)

Naopak ovšem z toho vyplývá, že tam, kde nejde o odpovědnost za vinu, nýbrž o odpovědnost za výsledek (odpovědnost objektivní) může být odpověden i ten, kdo nemá deliktní způsobilost (a tudíž ani způsobilost k vině).

Otázka, zda rozlišování způsobilosti k právům a povinnostem a způsobilosti k úkonům je obecná, či zda je specifická pro občanské právo, souvisí s otázkou, zda vůbec pojmy způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k úkonům jsou obecné, či zda jsou specifické pro občanské právo či pro jednotlivá právní odvětví.

V socialistické literatuře byl tento problém řešen zejména se zřetelem k způsobilosti k právům a povinnostem.⁷⁾

Podle našeho názoru je třeba vycházet z toho, že osobnost v právu je jediná a jednotná, různé jsou však její projevy v jednotlivých právních odvětvích. Z toho vyplývá, že i pojem způsobilosti k právům a povinnostem je obecný, že to je tedy pojem, který nenáleží pouze tomu či onomu odvětví československého socialistického práva, nýbrž československému socialistickému právu vůbec.

Z toho ovšem nelze činit závěr, že by *o b e c n á ú p r a v a* způsobilosti k právům a povinnostem byla dána v občanském zákoníku, jak se někdy za to má. Takovýto názor je vlastně (třebas i neuvědomělým) ozvukem „allgemeine Rechtslehre“, která v obecné části občanského zákoníka viděla vlastně obecnou část všeho práva vůbec.

Obecná úprava způsobilosti k právům a povinnostem je podle našeho názoru dána tam, kde obecná úprava čehokoli má být dána, tj. v *Ústavě 9. května*. Jak jsme se již zmínili, vyvěrá způsobilost k právům a povinnostem ze svobody osobnosti, zaručené v zákl. čl. III. odst. 2 *Ústav y 9. května* a podrobněji je pak způsobilost k právům a povinnostem v *Ústavě 9. května* obecně upravena jednak v zákl. čl. III. odst. 3 a jednak v celé kapitole první, pojednávající o právech a povinnostech občanů.

Způsobilost k právům a povinnostem upravená v občanském zákoníku je tedy jen podrobnějším a specifickým rozvedením jedné části obecné způsobilosti k právům a povinnostem upravené *Ústavou 9. května*, a to způsobilosti k právům a povinnostem majetkovým, která se opírá — jak již uvedeno — o svobodu majetkovou, zaručenou v §§ 8 a 9 *Ústavy 9. května*.

Úprava způsobilosti k právům a povinnostem, daná v hlavě první občanského zákoníka, je tedy podrobnou a specifickou úpravou určité výšece obecné způsobilosti k právům a povinnostem, zakotvené v *Ústavě 9. května*.

⁷⁾ Venediktov, *O subjektach soc. provootnošenij*, Sov. gosudarstvo i pravo, f/1955, str. 17 a n.;

Bratus, *Subjekty gražd. prava*, Moskva 1950, str. 51, 64.

Přesto však i hlava první občanského zákoníka obsahuje některá ustanovení obecná všemu československému právu, což je určitá teoretická nedůslednost, zřejmě způsobená vlivem obecné části dřívějšího o. o. z. a zmíněné již „allgemeine Rechtslehre“.

Tak je tomu např. s prohlášením za mrtvého. Byl-li někdo prohlášen za mrtvého podle § 7 obč. zák., bude se na něho hledět, jako by byl mrtev, nejen pokud jde o právní vztahy občanského práva, nýbrž i pokud jde o jeho právní vztahy v oblasti práva rodinného, pracovního, správního, trestního atd.

Totéž platí (a pro praxi je ještě důležitější) i pokud jde o osoby právnické. Jestliže např. právnická osoba náležitě vznikne podle § 18 odst. 2 obč. zák., bude osobou nejen pro oblast práva občanského, nýbrž i pro oblast práva pracovního, zemědělsko-družstevního, správního, finančního atd., zkrátka pro všechno československé socialistické právo.

Podobně obecný dosah mají patrně domněnky stanovené v § 5 odst. 2 a v § 6 obč. zák.

Pojem způsobilosti k úkonům je rovněž obecný všemu československému právu, neboť ve všech odvětvích práva je k právní relevanci nějakého úkonu nezbytně třeba, aby ten, čím je úkon, byl k úkonům způsobilý.

Situace je tu však složitější než při způsobilosti k právům a povinnostem. Ve většině odvětví československého socialistického práva totiž na rozdíl od práva občanského spadá způsobilost k právům a povinnostem se způsobilostí k úkonům v jedno, takže v právní úpravě není třeba obě tyto způsobilosti rozlišovat.

Tak je tomu zejména v právu státním, kde např. způsobilost být subjektem aktivního volebního práva spadá v jedno se způsobilostí svým úkonem volit, dále v právu zemědělsko-družstevním, kde způsobilost být subjektem zemědělsko-družstevního právního vztahu spadá v jedno se způsobilostí stát se jím vlastním právním úkonem, v právu trestním, kde způsobilost k deliktu spadá v jedno se způsobilostí být subjektem trestně právního vztahu atd.

I v občanském právu spadá v jedno způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k úkonům u osob právnických.

Rozlišování způsobilosti k právům a povinnostem a způsobilosti k úkonům a v důsledku toho i nutnost zvláštní právní úpravy způsobilosti k úkonům je tedy typická pro občanské právo, a to pouze pokud jde o osoby fyzické.

Proto československé socialistické právo nemá obecné, pro všechno právo platné úpravy způsobilosti k úkonům (byť i tuto způsobilost možno konec konců odvodit ze svobody osobnosti zaručené v zákl. čl. III. odst. 2 Ústavy 9. května), nýbrž právní úprava způsobilosti k úkonům je dána

specificky v občanském zákoníku, a to pouze pokud jde o osoby fyzické.⁸⁾

Přesto však, že úprava způsobilosti k právním úkonům daná v první hlavě občanského zákoníka je specifická, má nicméně širší dosah, nežli pouze pro právo občanské. Tohoto širšího dosahu nabývá způsobilost k právním úkonům, daná v občanském zákoníku, dvojím způsobem, a to

a) jednak tím, že v rámci této specifické úpravy je jedno ustanovení, a to § 10 obč. zák., povahy beze vší pochybnosti obecné; pojem zletilosti vymezený v § 10 obč. zák. (který je třeba odlišit, jak bylo uvedeno výše, od pojmu svéprávnosti) je tedy obecný všemu právu. Dosáhl-li někdo zletilosti podle § 10 obč. zák., hledí se na něj jako na zletilého ve všech odvětvích československého práva (je to tedy určitá obecná kvalifikace jeho osobnosti) a kdekoli se v československém právu nějaké právní následky váží na zletilost osoby fyzické, posoudí se otázka, zda někdo je zletilý podle § 10 obč. zák. (praktické to bude zejména v právu rodinném).

Právní úprava svéprávnosti daná v §§ 9 a násl. obč. zák. je tedy specifická pro občanské právo, kdežto pojem zletilosti a právní úprava nabytí zletilosti daná v § 10 obč. zák. je obecná pro všechno právo.

b) Ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k právním úkonům (s výjimkou § 10, který je, jak právě uvedeno, obecný) může nabýt širšího dosahu, tj. platit i mimo hranice práva občanského per analogiam.

Přestože totiž v ostatních právních odvětvích (s výjimkou civilního řízení soudního, kde problematika rozlišování způsobilosti k právům a povinnostem a způsobilosti k úkonům, tj. způsobilosti k procesním úkonům, je v podstatě stejná jako v právu občanském) se zpravidla způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k úkonům nerozlišuje, jsou dosti početné výjimky, kdy i v jiných právních odvětvích než v občanském právu a v občanském právu procesním je třeba způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k úkonům rozlišovat.

Tak tomu bude např.

aa) v právu pracovním, uzavírá-li pracovní smlouvu nezletilec mladší 15. let anebo nezletilec dovršivší 15 let, jestliže se nastoupením práce podle této smlouvy vylučuje výkon rodičovské moci;

bb) v právu finančním, kde např. nezletilec mladší 6 let, který je vlastníkem domu, je subjektem povinnosti platit daň domovní, zajisté však není způsobilý sám konat úkony, které s touto povinností souvisí (např. sám svým úkonem tuto daň zaplatit);

⁸⁾ Jde tu ovšem jen o specifickou *právní úpravu* způsobilosti k právním úkonům, nikoliv o specifickou způsobilost samu. Ani tu totiž není důvodu k teoretickému rozlišování obecné a specifické způsobilosti k právním úkonům (jako činí např. Bratus, *Subjekty gražd. prava*, str. 64), a to z podobných důvodů, které jsme uvedli výše u způsobilosti k právům a povinnostem.

cc) v právu správním, kde např. týž nezletilec jako ad b) je subjektem např. povinností a práv z administrativního demoličního příkazu, avšak není zajisté ani tu sám způsobilý k úkonům, které s touto povinností souvisí;

dd) v právu rodinném, kde např. dítě již při svém zrození je subjektem právního vztahu ke svým rodičům, pokud jde o rodičovskou moc, výživu a výchovu, ale samo není způsobilé k žádným úkonům s tím souvisejícím.

c) Ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k úkonům mohou konečně nabýt širšího dosahu i tím, že se na ně některá norma z jiného právního odvětví odvolává, a to buď výslovně (jako např. § 24 o. s. ř.) anebo tak, že je to poznatelné spolehlivou interpretací. Tak tomu je např. často s pojmem svéprávnosti v právu rodinném (např. § 25 odst. 2); byť i zákon o právu rodinném namnoze rozuměl svéprávnosti v poněkud jiném smyslu než zákoník občanský (např. § 55 odst. 2).

V těchto případech i v případech jim podobných bývala kladena otázka, zda tu snad neplatí ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k právním úkonům přímo či alespoň subsidiárně. Jsme přesvědčeni, že tomu tak není. Přímá i subsidiární aplikace občanského zákoníka v těchto případech by nezbytně předpokládala, že ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k právním úkonům jsou obecná. Tento názor je však, jak jsme již uvedli, zjevným pozůstatkem „allgemeine Rechtslehre“ a nelze jej srovnat se systémem československého socialistického práva.

Ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k právním úkonům jsou, jak jsme rovněž již uvedli, s výjimkou obecného ustanovení § 10, specifická pro občanské právo a v jiných právních odvětvích je tedy nelze aplikovat ani přímo ani subsidiárně.

Jestliže tedy v jiných právních odvětvích je in concreto třeba zkoumat otázku způsobilosti k právním úkonům odděleně od otázky způsobilosti k právům a povinnostem, je třeba nejprve aplikovat specifická ustanovení, která upravují způsobilost k právním úkonům v příslušném odvětví. (Takovýmto specifickým ustanovením může ovšem být i odkaz na svéprávnost či způsobilost k právním úkonům či způsobilost zavazovat se apod. podle práva občanského.) Jestliže takovýchto ustanovení není, což je pravidlem (ovšem s výjimkou občanského práva procesního, kde však, jak jsme uvedli, je problematika rozlišování způsobilosti k právům a povinnostem — tzv. způsobilosti být účastníkem řízení a způsobilosti k právním úkonům — tzv. způsobilosti k procesním úkonům v podstatě totožná jako v občanském právu), je možno a je třeba aplikovat ustanovení občanského zákoníka o způsobilosti k právním úkonům per analogiam legis.

Obdobné platí i o občanskoprávní úpravě způsobilosti k protiprávním úkonům (§ 347 obč. zák.), kde ovšem bude analogická aplikace v jiných právních odvětvích v praxi ještě omezenější a řidší a přijde v úvahu

prakticky jen v právu pracovním a v právu zemědělskodružstevním. (V poslednějším ovšem pouze pokud jde o osoby, které způsobily škodu v duševní poruše, poněvadž osoby mladší 15 let v zemědělskodružstevním právu vůbec nemají způsobilost k právům a povinnostem a tudíž samozřejmě ani způsobilost k protiprávním úkonům.)

РЕЗЮМЕ

I. Общие суждения

В чехословацком социалистическом праве все лица обладают способностью иметь права и обязанности и, таким образом, являются потенциальными субъектами прав и обязанностей. Однако конкретные права (обязательства) в области гражданского права приобретают субъекты только в исключительных случаях по закону: в большинстве случаев они приобретают такие права в результате своего юридически относимого поведения. Но такое поведение, как правило, требует определенной степени зрелости воли и интеллекта действующего субъекта, так как возникновение прав и обязанностей, как правило, связано с волевым поведением субъекта. Поэтому — в интересах охраны лиц с недостаточной волевой и интеллектуальной зрелостью — чехословацкое гражданское право не признает за всеми субъектами, способными обладать правами и иметь обязанности, и способность собственными действиями *in concreto* приобретать права и обязываться.

Поведение субъектов, с которым объективное право связывает возникновение прав и обязанностей (действия), имеет в общем двоякий характер:

а) поведение правом одобренное — *юридические действия*, свидетельствующие о воле субъектов дать основание для возникновения прав и обязанностей;

б) поведение, противоречащее закону — *противозаконные действия* (деликты); это поведение влечет за собой правовые последствия независимо от воли дать основание для возникновения правоотношения, но для этого, как правило, требуется наличие вины.

Под деликтом здесь подразумевается не нарушение права вообще, а внедоговорное или же внеобязательственное нарушение права (деликт в тесном смысле слова). Дело в том, что способностью юридически относимым способом нарушить обязательство обладает только тот, кто обладает способностью выполнить обязательство, то есть — ввиду того, что исполнение является юридическим действием — только тот, кто обладает способностью к юридическим действиям. Поэтому способность к противозаконным действиям, поскольку дело касается нарушения обязательства, сливается со способностью к юридическим действиям.

Таким образом, общим понятием (которое до сего времени в чехословацкой науке не употреблялось) является способность к действиям, внутри которой следует различать а) способность к юридическим действиям и б) способность к противозаконным действиям.

Способностью к юридическим действиям в гражданском праве является способность субъектов права вести себя юридически относимым способом или же способностью собственным поведением вызвать правовые последствия. При способности к юридическим действиям речь идет с опосредованности вызывать правовые по-

следствия или в лице того, кто совершает действие, или в лице представленного. При деликтной способности речь идет о способности вызвать правовые последствия во всех случаях для себя самого.

Таким образом, правовым последствием действия являются:

а) при способности к правовым действиям — любое правом одобрение последствия;

б) при способности к противозаконным действиям — возникновение ответственного правоотношения, в котором должником является лицо, совершившее действие.

1. Способность к правовым действиям называется *дееспособностью*. Под дееспособностью следует подразумевать способность к правовым действиям вообще, т. е. не исключительно полную способность к правовым действиям (§ 9 ГК). Таким образом, необходимо различать дееспособность (способность к правовым действиям) полную (неограниченную) и дееспособность частичную (ограниченную).

Понятие „дееспособность“ отлично от понятия „совершеннолетие“. Совершеннолетие является только одним (общим) условием приобретения полной дееспособности (§ 9 ГК). Бывают случаи, когда, наоборот, совершеннолетие приобретается независимо от одновременного приобретения дееспособности в полном размере (§ 10 ГК).

2. При деликтах речь идет не о проявлении воли причинить правовые последствия, а о нарушении объективного (и одновременно субъективного) права. Однако для того, чтобы деликт дал основание для возникновения ответственного правоотношения необходима все-таки определенная зрелость воли и интеллекта противозаконно ведущего себя субъекта.

К возникновению санкции нет необходимости в сознании противозаконности поведения субъекта; достаточно наличие сознания ассоциальности (общественной вредности) поведения.

II. В этой главе работы рассматривается *историческая обусловленность правовой регуляции способности иметь права и обязанности и способности к действиям*.

Нет никакой априорной (естественной) правовой субъектности, как нет и такой способности к действиям. В каждом обществе люди и их организации становятся субъектами прав, а также приобретают способность к действиям только и исключительно потому, что объективное право признает их субъектами, или потому, что оно признает за ними способность к действиям, а именно в таком объеме, в каком это признает за ними объективное право.

Этот факт удостоверяется регуляцией способности иметь права и обязанности и дееспособности в разных общественных формациях.

III. *Общие предпосылки способности иметь права и обязанности и способности к действиям.*

В отличие от способности иметь права и обязанности, которую по чехословацкому праву обладает каждый гражданин и каждое юридическое лицо, предпосылкой способности физического лица к действиям является определенная зрелость воли и интеллекта.

Предпосылкой способности к действиям у физических лиц является определенная степень: а) способности воли (хотеть); б) способности правильно оценивать желательный результат с точки зрения общественного

и личного интереса субъекта; способности владеть своим поведением в соответствии с этой оценкой.

Правовая норма сама устанавливает объективные условия, при которых признает за человеком юридически относимую волю, или же способность к действиям и деликтную способность, исходя при этом из обобщенного опыта при нормальном развитии человека. Таким образом, оценка субъективных предпосылок способности к действиям производится в первую очередь объективно (возраст), независимо от субъективного состояния воли и сознания конкретного субъекта. Однако право учитывает субъективные условия, а именно так, что в результате недостатка необходимой волевой и интеллектуальной зрелости оно отнимает (полностью или частично) способность к действиям.

Таким образом, *возникновение* способности к действиям у физических лиц связано *объективными* предпосылками, но *лишение* или *ограничение* способности к действиям производится всегда по *субъективным* основаниям, заключающимся в конкретном лице.

В дальнейшем дается анализ отдельных оснований, исключающих или ограничивающих дееспособность.

В отличие от способности к юридическим действиям, чехословацкому праву неизвестна частичная неспособность к противозаконным действиям. Основанием прекращения способности к противозаконным действиям является душевное расстройство. В последующем объясняется понятие душевного расстройства.

При юридических действиях, совершаемых в целях ведения имущественных дел недееспособных лиц, волю этих лиц замещают*) их представители. О действительном замещении воли недееспособности лиц мы говорим в тех случаях, когда замещение по закону является обязательным. Однако эта форма замещения возможна и там, где замещение не является обязательным, поскольку оно имеет форму действий вместо другого лица. При собственных действиях не вполне дееспособного лица *с согласия* законных представителей налицо не действительное замещение.

При деликтной неспособности о замещении воли вообще не может идти речь.

У юридических лиц способность иметь права и обязанности и способность к юридическим действиям совпадают.

IV. Специфический характер проведения различия между способностью иметь права и обязанности и способностью к действиям в чехословацком гражданском

праве

Из единства личности в праве вытекает, что и понятие способности иметь права и обязанности носит общий характер. Таким образом, общая регуляция способности иметь права и обязанности дана в Конституции 9 мая, а регуляция, данная в первой главе гражданского кодекса, является подробной и специфической регуляцией общей способности иметь права и обязанности, закрепленной в Конституции 9 мая.

Однако и первая глава гражданского кодекса содержит некоторые постановления, являющиеся общими для всего чехословацкого права, что является некоторой теоретической непоследовательностью (напр. § 7 ГК).

* в оригинале „substituují” — прим. перев.

Равно регулировка способности к юридическим действиям в гражданском кодексе является специфической, но она тем не менее имеет значение более широкое, чем только для гражданского права.

В каждой правовой отрасли необходимо применять сначала специфические постановления (таким специфическим постановлением может быть и ссылка на регулировку способности к действиям в гражданском кодексе). В случае отсутствия таких постановлений, следует применять постановления гражданского кодекса о способности к юридическим действиям *per analogiam legis*.

То же самое имеет место и в отношении гражданско-правовой регулировки деликтной способности.

RÉSUMÉ

I. Allgemeine Darlegung.

Im tschechoslowakischen sozialistischen Recht haben alle Personen die Befähigung, Rechte und Pflichten zu erwerben, sie sind also ein potenciales Subjekt der Rechte und Verpflichtungen. Konkrete Rechte (Verpflichtungen) auf dem Gebiet des bürgerlichen Rechts erwerben aber die Subjekte nur vereinzelt vom Gesetz aus, sonst nur infolge ihres rechtlich relevanten Verhaltens. So ein Verhalten verlangt aber meistens eine bestimmte Stufe der Willensreife und des Intellekts des handelnden Objekts, denn die Entstehung von Rechten und Pflichten ist der Regel nach mit dem Willensverhalten des Subjekts verbunden. Darum erkennt das tschechoslowakische bürgerliche Recht — im Interesse des Schutzes der Personen mit ungenügender Willens- und Intellektsreife — nicht allen Subjekten die fähig sind, Rechte und Pflichten zu halten, auch die Fähigkeit zu durch eigene Handlungen in concreto Rechte zu erwerben oder sich zu verpflichten.

Das Verhalten der Subjekte mit denen das objektive Recht die Entstehung der Rechte und Pflichten (Handlungen) verbindet, ist im großen und ganzen von zweierlei Natur:

a) das durch das Recht approbierte Verhalten — *Rechtshandlungen*, durch welche die Subjekte ihren Willen Rechte und Pflichten zu gründen, äußern;

b) das Verhalten, welches mit dem Gesetz im Widerspruch steht — *rechtswidrige Handlungen* (Delikte), dieses Verhalten erweckt ohne Rücksicht auf den Willen ein Rechtsverhältnis zu gründen, Rechtsfolgen, der Regel nach ist aber dazu ein Verschulden nötig.

Unter dem Begriff Delikt verstehen wir hier nicht nur die Verletzung des Rechtes überhaupt, sondern eine außervertragliche, resp. eine außerhalb der Verpflichtung stehende Verletzung des Rechts (ein Delikt im engeren Sinne). Die Befähigung durch eine rechtlich relevante Weise die Verpflichtung zu verletzen, hat nämlich nur der, der auch die Befähigung hat, die Verpflichtung zu erfüllen, also mit Beachtung dessen, daß die Erfüllung eine Rechtshandlung ist, nur der, der die Befähigung zu Rechtshandlungen hat. Darum schmilzt, soweit es sich um die Verletzung der Verpflichtung handelt, die Befähigung zu widerrechtlichen Handlungen mit der Befähigung zu Rechtshandlungen zusammen.

Ein allgemeiner Begriff (der bis jetzt in der Wissenschaft nicht be-

nützt wurde) ist also die Handlungsfähigkeit, bei welcher es nötig ist, a) die Befähigung zu Rechtshandlungen, b) die Befähigung zu widerrechtlichen Handlungen, zu unterscheiden.

Die Handlungsfähigkeit im bürgerlichen Recht ist die Befähigung der Subjekte des Rechts sich in einer rechtlich relevanten Weise zu benehmen, resp. die Befähigung durch eigenes Handeln Rechtsfolgen hervorzurufen. Bei der Befähigung zu Rechtshandlungen handelt es sich um die Befähigung entweder in der Person dessen, der die Handlung vornimmt oder in der Person des Vertretenen Rechtsfolgen hervorzurufen. Bei der Delikt-fähigkeit handelt es sich um die Befähigung Rechtsfolgen nur für die eigene Person hervorzurufen.

Die Rechtsfolge der Handlung ist also:

a) bei der Befähigung zu Rechtshandlungen eine jederart durch das Recht approbierte Folge,

b) bei der Befähigung zu widerrechtlichen Handlungen, die Entstehung eines haftpflichtigen Rechtsverhältnisses, in welchem der der Schuldner ist, welcher die Handlung vollbracht hat.

1. Die Befähigung zu Rechtshandlungen wird *Eigenberechtigung* genannt. Unter Eigenberechtigung verstehen wir die Befähigung zu Rechtshandlungen überhaupt, d. h. nicht nur die volle Befähigung zu Rechtshandlungen (§ 9 d. tschechoslowakischen bürgerlichen Gesetzbuches). Es ist also nötig, die volle (unbegrenzte) Eigenberechtigung (Befähigung zu Rechtshandlungen) und die teilweise (begrenzte) Eigenberechtigung zu unterscheiden.

Der Begriff „Eigenberechtigung“ ist vom Begriff „Volljährigkeit“ zu unterscheiden. Die Volljährigkeit ist nur eine (allgemeine) Bedingung der Erlangung der vollen Eigenberechtigung (§ 9 d. tschech. B. G.). Manchmal erlangt man die Volljährigkeit ohne Rücksicht darauf, ob die Eigenberechtigung gleichzeitig im vollen Ausmaße erlangt wurde (§ 10 d. tschech. B. G.).

2. Bei Delikten handelt es sich um keine Willensäußerung Rechtsfolgen zu bewirken, sondern um die Verletzung des objektiven (und gleichzeitig subjektiven) Rechts. Dazu aber, daß der Delikt ein haftpflichtiges Rechtsverhältnis gründet, ist eine gewisse Willens- und Intelektreife des sich rechtswidrig verhaltenden Subjekts nötig.

Zur Entstehung der Sanktion ist das Bewußtsein eines rechtswidrigen Verhaltens des Subjekts nicht erforderlich, sondern es genügt das Bewußtsein einer asozialen (der Gesellschaft schädlichen) Handlung.

II. Ausführungen über die historische Bedingtheit der juristischen Regelung der Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben und die Handlungsfähigkeit.

Es existiert keine apriorie (natürliche) juristische Subjektivität und Handlungsfähigkeit, sondern die Menschen resp. Organisationen der Menschen werden in jeder Gesellschaft zu Subjekten des Rechts und erlangen die Handlungsfähigkeit ausnahmslos darum, weil sie das objektive Recht für Subjekte hält, resp. darum weil es ihnen die Befähigung zu handeln, und zwar im gleichen Ausmaße, wie das objektive Recht, anerkennt.

Diese Wirklichkeit kann an der Regelung der Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben und der Befähigung zu Rechtshandlungen in verschiedenen Gesellschaftsformationen beglaubigt werden.

III. Die allgemeinen Voraussetzungen der Befähigung zu Rechten und Pflichten und der Handlungsfähigkeit.

Zum Unterschied von der Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben, welche nach dem tschechoslowakischen Recht jedem Staatsbürger und jeder juristischen Person angehört, ist für die Handlungsfähigkeit einer physischen Person eine gewisse Reife des Willens und des Intellekts Voraussetzung.

Die Voraussetzung für die Handlungsfähigkeit ist bei physischen Personen eine gewisse Stufe a) der Willensfähigkeit (Wollen) a b) die Fähigkeit das gewollte Ergebnis vom Standpunkt des gesellschaftlichen und persönlichen Interesses des Subjektes richtig einzuschätzen, c) die Fähigkeit das eigene Verhalten nach dieser Einwertung zu beherrschen.

Die Rechtsnorm selbst bestimmt die objektiven Verhältnisse unter welchen dem Menschen der rechtlich relevante Wille resp. die Handlungs- und Deliktfähigkeit anerkannt wird, und geht dabei aus der Verallgemeinerung der Erfahrungen bei der normalen Entwicklung des Menschen hervor. Die Einwertung der subjektiven Voraussetzungen der Handlungsfähigkeit geschieht also in erster Reihe objektiv (das Alter) ohne Rücksicht auf den subjektiven Stand des Willens und des Bewußtseins des konkreten Subjekts. Die subjektiven Verhältnisse werden aber vom Recht so berücksichtigt, daß es in Folgerung ungenügender Willens- und Intellektreife die Handlungsfähigkeit (ganz oder zum Teil) entzieht.

Die *Entstehung* der Handlungsfähigkeit bei physischen Personen ist also an *objektive* Voraussetzungen gebunden, die *Enthebung* resp. *Einschränkung* der Handlungsfähigkeit geschieht aber immer aus *subjektiven* Gründen, die von konkreten Personen abhängig sind.

Im Weiteren werden die einzelnen Gründe, welche die Eigenberechtigung ausschalten, resp. begrenzen, angeführt.

Zum Unterschied von der Befähigung zu Rechtshandlungen kennt das tschechoslowakische Recht keine teilweise Unfähigkeit zu widerrechtlichen Handlungen. Der Grund für die Erlöschung der rechtswidrigen Handlungsfähigkeit ist die Geistesstörung.

Bei Rechtshandlungen, denen die Bestellung von Vermögensangelegenheiten nicht eigenberechtigter Personen zu Grunde liegen, wird ihr Wille von Vertretern substituiert. Von einer wirklichen Substitution des Willens der nicht Eigenberechtigten sprechen wir dort, wo die Substitution, dem Gesetz nach, obligatorisch ist. Diese Form der Substitution ist also auch dort möglich, wo die Substitution, soweit sie die Form einer Handlung für jemanden anderen hat, nicht obligatorisch ist. Bei eigenen Handlungen einer nicht ganz eigenberechtigten Person mit *Einwilligung* der gesetzlichen Vertreter handelt es sich um keine wirkliche Substitution.

Die Substitution des Willens kommt bei einer Deliktunfähigkeit überhaupt nicht in Frage.

Bei juristischen Personen fällt die Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben, und die Befähigung zu Rechtshandlungen in eines zusammen.

IV. Die spezifistische Unterscheidung der Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben und der Handlungsfähigkeit im tschechoslowakischen bürgerlichen Recht.

Aus der Einheitlichkeit der Persönlichkeit im Recht geht hervor, daß der Begriff Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben, allgemein ist. Die allgemeine Regelung der Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben ist in der Verfassung vom 9. Mai niedergelegt worden. Die Regelung im ersten Hauptstück des bürgerlichen Gesetzbuches ist eine detaillierte und spezifistische Regelung der allgemeinen Befähigung Rechte und Pflichten zu erwerben, die in der Verfassung vom 9. Mai festgelegt ist.

Trotzdem enthält auch das erste Hauptstück des bürgerlichen Gesetzbuches einige Bestimmungen, die für das ganze tschechoslowakische Recht allgemein gültig sind, es handelt sich hier um eine gewisse theoretische Folgewidrigkeit (z. B. § 7 d. tsch. B. G.).

Gleichzeitig ist die Regelung der Befähigung zu Rechtshandlungen im bürgerlichen Gesetzbuch spezifistisch, dennoch hat sie aber ein breiteres Anwendungsgebiet als das bürgerliche Recht.

In jedem Rechtszweig ist es nötig zuerst die spezifistischen Bestimmungen zu applizieren (so eine spezifistische Bestimmung kann auch in Hinweis auf die Regelung der Handlungsfähigkeit im bürgerlichen Gesetzbuch sein). Wenn solche Bestimmungen nicht existieren, ist es nötig, die Bestimmungen des bürgerlichen Gesetzbuches und die Befähigung zu Rechtshandlungen per analogiam legis zu applizieren.

Entsprechendes gilt auch für die zivilrechtliche Regelung der Delikt-fähigkeit.